ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 8 (1990)

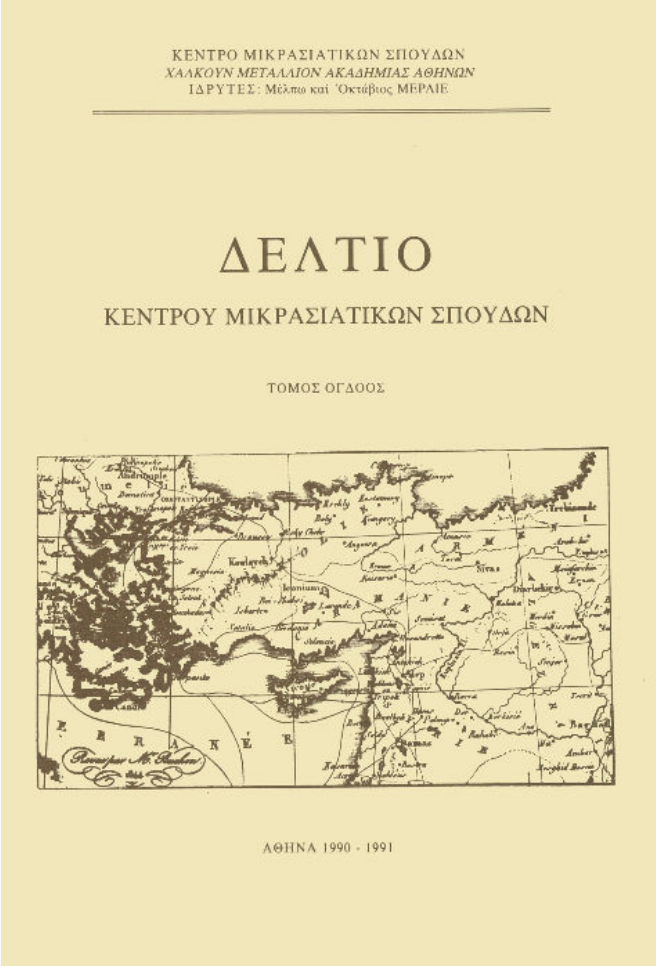

Οι Έλληνες της Βιθυνίας και το εθνικό κέντρο, 1898-1903: Ανέκδοτες μαρτυρίες από το αρχείο του συλλόγου "Ανατολή"

Μάγδα Μ. Κιτρομηλίδη

doi: 10.12681/deltiokms.233

Copyright © 2015, Μάγδα Μ. Κιτρομηλίδη

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κιτρομηλίδη Μ. Μ. (1990). Οι Έλληνες της Βιθυνίας και το εθνικό κέντρο, 1898-1903: Ανέκδοτες μαρτυρίες από το αρχείο του συλλόγου "Ανατολή". *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, *8*, 87–106. https://doi.org/10.12681/deltiokms.233

ΜΑΓΔΑ Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΟΥ

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΒΙΘΥΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ, 1898-1903

Ἀνέκδοτες μαρτυρίες ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ συλλόγου «Ἀνατολὴ»

Τὸ 1891 Μικρασιάτες τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Πειραιᾶ ἵδρυσαν στὴν Ἀθήνα τὸ Σύλλογο Μικρασιατῶν «Ἀνατολή». Στὸ πρῶτο πρακτικὸ τῆς ἱδρυτικῆς συνέλευσης ἀναφέρεται ἀνάμεσα στοὺς πρώτους, ποὺ εἶχαν τὴν πρωτοβουλία τῆς ἵδρυσής του, καὶ ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης[1], ὁ συγγραφέας τῶν τεσσάρων ἐπιστολῶν, ποὺ παρουσιάζω στὴ μελέτη αὐτή.

Ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης καταγόταν ἀπὸ τὸ Ὀρτάκιοϊ τῆς Βιθυνίας. Ἀρχικὰ πῆγε γιὰ σπουδὲς ἰατρικῆς στὸ Montpellier τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ ἐπειδὴ δὲν μποροῦσε νὰ συνηθίσει τὸ ὅτι ἦταν ἀνάγκη νὰ χρησιμοποιοῦν στὰ μαθήματα τῆς ἀνατομίας πτώματα ἐγκατέλειψε τὴν ἐπιστήμη αὐτὴ καὶ σπούδασε φαρμακευτικὴ στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν[2]. Στὴν Ἀθήνα ἀπὸ φοιτητὴς ἔδειξε ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν κίνηση γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς ἐπίλυσης τῶν σοβαρῶν προβλημάτων τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ, κρίσιμων στὸ μεγάλο ἐθνικὸ θέμα τῆς ἐπιβίωσής του. Ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης ἐργάστηκε γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ μέσα στὰ πλαίσια τῶν ἐνεργειῶν τῆς «Ἀνατολῆς», παίρνοντας στὸ πρῶτο διοικητικὸ συμβούλιό της τὴ θέση τοῦ ἐφόρου βιβλιοθήκης[3].

Ὁ πρόεδρος τοῦ συλλόγου, καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, ποὺ καὶ ὁ ἴδιος εἶχε γεννηθεῖ στὴν Μηχανιώνα τῆς Κυζίκου τὸ 1850, τόνιζε πάντα στὶς ὁμιλίες του ὅτι σκοπὸς τῆς «Ἀνατολῆς» ἦταν «ἡ ἐμπέδωσις τῆς Ὀρθοδοξίας» καὶ «ἡ διάδοσις τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ». Σ' αὐτὸν τὸ σκοπὸ στρατεύθηκε καὶ ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης ὄχι μόνο ἀπὸ τὴ θέση τοῦ

---

1. Βλ. Νίκος Ε. Μηλιώρης, «Ὁ Σύλλογος τῶν Μικρασιατῶν ἡ "Ἀνατολή"», *Μικρασιατικὰ Χρονικά*, τ. ΙΒ΄ (1965), σ. 340, σημ. 2.

2. Τὴν πληροφορία αὐτὴ ἔχω ἀπὸ τὸν πατέρα μου Πασχάλη Δ. Πασχαλίδη, ποὺ ἦταν ξάδελφός του. Γιὰ τὸν Πασχάλη Δ. Πασχαλίδη βλ. «Πασχάλης Δ. Πασχαλίδης, ὁ ἱεροδιδάσκαλος τοῦ Χουδίου», *Μικρασιατικὰ Χρονικά*, τ. 18 (1988), σσ. 241-274.

3. Νίκος Ε. Μηλιώρης, ὅ.π., σ. 342.

ἐφόρου βιβλιοθήκης ἀλλὰ καὶ ἀργότερα, ὅταν συμπλήρωσε τὶς σπουδές του καὶ ἄνοιξε χημεῖο-φαρμακεῖο στὸν Γαλατὰ τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἡ δράση του καταγράφεται στὶς τέσσερις ἐπιστολές[4], ποὺ ἔστειλε στὸν Μαργαρίτη Εὐαγγελίδη κατατοπίζοντάς τον πάνω στὶς δυσκολίες ποὺ ἀντιμετώπιζε τότε ὁ μικρασιατικὸς ἑλληνισμός, ἰδιαίτερα στὸ χῶρο τῆς παιδείας, ὡς προϋπόθεσης τῆς ἐπιβίωσής του.

Ὡς κρίσιμο πρόβλημα στὸν τομέα τῆς ἐθνικῆς ἐπιβίωσης τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ προβαλλόταν ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερομένους ἡ ἀπώλεια τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας· πολλὲς ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ μάλιστα τῆς Βιθυνίας εἶχαν γίνει τουρκόφωνες ἢ ἀρμενόφωνες. Γιὰ ν' ἀντιμετωπιστεῖ δραστικὰ τὸ φαινόμενο αὐτό, ἦταν ἀνάγκη νὰ στελεχωθοῦν τὰ κοινοτικὰ σχολεῖα μὲ δασκάλους, ποὺ θὰ μορφώνονταν σ' ἐπίλεκτα διδασκαλεῖα τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἡ «Ἀνατολὴ» προωθεῖ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος προσφέροντας ὑποτροφίες σὲ νέους ποὺ εἶχαν διακριθεῖ στὰ γράμματα καὶ κατάγονταν ἀπὸ τὶς κοινότητες αὐτές, γιὰ νὰ σπουδάσουν στὴν Ἑλλάδα, ἀργότερα καὶ ἀλλοῦ.

Ἐπιστρέφοντας στὴ μικρασιατική τους πατρίδα ὕστερα ἀπὸ τὴ συμπλήρωση τῶν σπουδῶν τους οἱ ὑπότροφοι τῆς «Ἀνατολῆς», ἔπρεπε νὰ διοριστοῦν ἀπὸ τὶς κοινότητες στὰ σχολεῖα τους μὲ μισθὸ ἀξιοπρεπὴ καὶ νὰ διδάξουν τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα στοὺς πληθυσμοὺς ποὺ τὴν εἶχαν ξεχάσει. Μὲ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα οἱ πληθυσμοὶ αὐτοὶ θὰ συνειδητοποιοῦσαν τὴν ἑλληνική τους καταγωγὴ καὶ θὰ μποροῦσε ἔτσι νὰ ἀποτραπεῖ ἡ ἀφομοίωσή τους στὴν τουρκικὴ κοινωνία.

Ἡ ἰδεολογία ποὺ ὑπαγόρευε τὶς ἀπόψεις αὐτὲς πρέσβευε ὅτι ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς δὲν ἔπρεπε νὰ ἐξαφανιστεῖ ἀπὸ τὶς πανάρχαιες μικρασιατικὲς κοιτίδες του, ἀλλὰ ἔπρεπε νὰ ζήσει γιὰ νὰ διεργάζεται μέσα ἀπὸ τὶς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων τὴν πρόοδο καὶ τὴν προσήλωσή τους στὴν Ἑλλάδα. Αὐτὴ ἡ ἰδεολογία κατοπτρίζεται καὶ στὶς ἐπιστολὲς τοῦ Γεωργίου Πασχαλίδη πρὸς τὸν Μαργαρίτη Εὐαγγελίδη.

Ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης ἀπὸ τὸν Γαλατά, ὅπου εἶχε ἐγκατασταθεῖ, περνᾶ στὴν πατρίδα του τὴ Βιθυνία καὶ κατατοπίζει μὲ ἐπιστολή του γραμμένη ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὶς 4 Αὐγούστου τοῦ 1898 τὸν Μαργαρίτη Εὐαγγελίδη γιὰ τὰ προβλήματα τῶν κοινοτήτων Ὀρτάκιοϊ καὶ Χουδιοῦ, ποὺ βρίσκονταν στὴν περιοχὴ Γκέιβε[5].

---

4. Τὰ πρωτότυπα τῶν ἐπιστολῶν μὲ ἀριθμοὺς Γ 28, Γ 29, Γ 35, Γ 70 βρίσκονται στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ἑστίας Νέας Σμύρνης, Ἀρχεῖο «Ἀνατολῆς» (Φάκελος Γ: Κωνσταντινουπόλεως - Νικομηδείας) καὶ ἐπισημάνθηκαν ἀπὸ τὴν κυρία Κυριακὴ Μαμώνη, δ.φ., στὶς ἔρευνές της στὸ ἀρχεῖο αὐτό. Εὐχαριστῶ θερμὰ τὴν κυρία Κυριακὴ Μαμώνη, ποὺ μοῦ παραχώρησε τὶς ἐπιστολὲς γιὰ δημοσίευση στὴ μελέτη αὐτή. Γιὰ τὴ δράση τοῦ Γ. Πασχαλίδη βλ. Γ. Πασχαλίδη, «Ἀνακοίνωσις περὶ πόλεών τινων τῆς Βιθυνίας», *Ξενοφάνης*, τομ. Α΄ (1896-1904), σσ. 281-284.

5. Γιὰ τοὺς μικρασιατικοὺς αὐτοὺς οἰκισμοὺς βλ. Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν / Ἀρχεῖο Ὑλικοῦ Προφορικῆς Παράδοσης / Βιθυνία / Φάκ. 33: Γκέιβε καὶ Φάκ. 34: Ὀρτάκιοϊ. Βλ.

Ἡ πρώτη πληροφορία, ποὺ δίνει μὲ τὴν ἐπιστολὴ αὐτή, εἶναι ὅτι βρῆκε ὑπότροφο γιὰ τὸ Σύλλογο ἀπὸ τὸ Χουδί «τὸν Πασχάλην Δ. Πασχαλίδην δεκατετραετῆ, λίαν ἐπιμελῆ καὶ καθ' ὅλα ἄξιον». Γιὰ νὰ μὴν παρεξηγηθεῖ ὅτι προωθεῖ συγγενή του προσθέτει ὅτι «ὁ νέος εἶναι ὀρφανὸς πατρός, πτωχότατος δέ, διότι τοῦ πατρὸς ἀποθανόντος ἅπασα ἡ περιουσία κατεσχέθη ὑπὸ τῶν πιστωτῶν». Καὶ δὲν περιορίζεται μόνον σ' αὐτὰ τὰ ἐπιχειρήματα γιὰ νὰ προλάβει κάθε παρεξήγηση, ἀλλὰ γράφει ὅτι ἐρεύνησε καὶ στὸ Ὀρτάκιοϊ, ὅπου ὅμως δὲν ὑπῆρχε «οὐδεὶς κατάλληλος», γιατὶ ἐξαιτίας κομματικῶν λόγων ἔχουν παραμεληθεῖ ἐκεῖ τὰ σχολεῖα καὶ βρίσκονται σὲ ἀπερίγραπτη «ἐλεεινὴν καὶ ἀθλίαν κατάστασιν, ἂν καὶ ἡ κοινότης ἔχει εἰσόδημα τὸν χρόνο 500 λίρες περίπου».

Στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ ἐπισημαίνει ἀκόμη τὴ μεγάλη δυσκολία ποὺ ἀντιμετωπίζεται στὴ διάδοση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἐξαιτίας τοῦ ἀμόρφωτου κλήρου καὶ γράφει «οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ γνωρίζοντες τὴν Ἑλληνικὴν ἀποφεύγουσιν νὰ τὴν ὁμιλῶσιν εἰς μέρη, ὅπου οὔτε οἱ παπάδες δὲν τὴν ὁμιλοῦν». Εἰδικὰ γιὰ τὸ Ὀρτάκιοϊ γράφει ὅτι οἱ ἱερεῖς εἶναι τρεῖς· ὁ ἕνας «πρώην χαλβατζῆς, ὁ β΄ μπακάλης καὶ ὁ γ΄ μπαλωματῆς παπουτσιῶν» καὶ γιὰ τὸ Χουδί, ὅτι εἶναι δύο «ὁ μὲν βομβυκοτρόφος, ὁ δὲ μυλωθρός, ἅπαντες ἀγράμματοι καὶ μὴ γνωρίζοντες τὴν Ἑλληνικήν». Γι' αὐτὸ φαίνεται, ὅτι τὸν νέο ὑπότροφο προόριζαν γιὰ κληρικὸ καὶ γιὰ τὶς δύο κοινότητες, γιατὶ γράφει «εἷς εὐπαίδευτος κληρικὸς δύναται νὰ ἐξαρκέσῃ καὶ διὰ τὰς δύο κοινότητας, ὅσον ἀφορᾷ τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου, τῆς ἀποστάσεως τῶν δύο κωμοπόλεων οὔσης ἀσημάντου». Μὲ τὸ τελευταῖο ἐπιχείρημα ἐνισχύει τὴν προσπάθειά του νὰ προλάβει τὴ δυσαρέσκεια, ποὺ μποροῦσε νὰ προκύψει, ἐπειδὴ δὲν εἶχε ἐπιλέξει ὑπότροφο ἀπὸ τὸ Ὀρτάκιοϊ.

Στὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς προσπαθεῖ νὰ δημιουργήσει ἐλπίδες γύρω ἀπὸ τὴ δυνατότητα ἀναζωογόνησης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἀναφέροντας τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀδᾶ Παζάρ, μιᾶς ἄλλης κοινότητας τῆς περιοχῆς, ποὺ ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης εἶχε ἐπισκεφτεῖ στὴ διάρκεια αὐτοῦ τοῦ ταξιδιοῦ, ὅπου τὸ γλωσσικὸ πρόβλημα ἔχει λυθεῖ ὁριστικά. Ὅλα τὰ παιδιά, γράφει, ἀγόρια καὶ κορίτσια, κάτω τῶν δεκαπέντε χρόνων, χωρὶς ἐξαίρεση, μιλοῦν τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, ὡς μητρική, καὶ στὸ σχολεῖο καὶ στὸ σπίτι καὶ στὴν ἀγορά. Γενικὰ ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ Ἀδᾶ Παζὰρ εἶναι ἑλληνόφωνοι καὶ αὐτὸ ἔγινε κατορθωτὸ μέσα σὲ μία μόνο δεκαπενταετία. Αὐτὸ δείχνει ὅτι ἡ προσπάθεια γύρω ἀπὸ τὴν ὑπόθεση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὶς ξενόφωνες κοινότητες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἶχε ἀρχίσει πρὶν ἀπὸ τὴν ἵδρυση τῆς «Ἀνατολῆς».

Ἡ ἐπιστολὴ εἶναι γραμμένη σὲ φύλλο χαρτιοῦ, ποὺ ἔχει τυπωμένες στὸ πάνω μέρος, ἑλληνικὰ καὶ γαλλικά, τὶς ἐνδείξεις: διεύθυνση, ὀνοματεπώνυμο, εἶδος σπουδῶν, εἴδη φαρμακείου καὶ ἐργασίες χημείου, σὲ τρεῖς στῆλες[6].

ἐπίσης Μ. Κλεώνυμος καὶ Χρ. Παπαδόπουλος, *Βιθυνικὰ ἢ ἐπίτομος μονογραφία τῆς Βιθυνίας καὶ τῶν πόλεων αὐτῆς*, Κωνσταντινούπολις 1867, σσ. 89-91, 147.

6. Pharmacie Centrale De Galata, Place Karakeuy 32, Vis-à-vis la station des Tramways.

Ὁ Γεώργιος Παχτίκος καταγράφει τραγούδι ἀπὸ ἀγδοντάχρονη στὸ Ὀρτάκιοϊ τῆς Βιθυνίας
Προμετωπίδα στὸ βιβλίο τοῦ Γ. Δ. Παχτίκου, *260 Δημώδη Ἄσματα*, Ἀθήνα 1905.

Μὲ τὴ δεύτερη ἐπιστολὴ γραμμένη κι αὐτὴ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη σὲ ἁπλὸ χαρτὶ στὶς 31 Αὐγούστου τοῦ 1898 ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης ἀναφέρει πόσο δύσκολο ἦταν νὰ στείλει «τὸν μικρὸν Πασχάλη Δ. Πασχαλίδην» στὴν Ἀθήνα. «Σχεδὸν εἰπεῖν χρειάζεται αὐτοκρατορικὸς ἰραδές[7], διὰ νὰ ἀπέλθῃ τις ἐντεῦθεν ἔστω καὶ δι' ἐμπορίαν.» Μεγαλύτερη αὐστηρότητα δείχνει ἡ Ὀθωμανικὴ Κυβέρνηση στοὺς νέους, ποὺ θέλουν νὰ ταξιδέψουν, γιὰ νὰ σπουδάσουν στὴν Ἀθήνα, ἐνῶ ἄφθονες σχολὲς ὑπάρχουν καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὰ προσκόμματα τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβέρνησης ὁ Πασχαλίδης βρίσκει «εὐλογοφανῆ»· ἐκεῖνο ποὺ χαρακτηρίζει «ἀσύγγνωστον» εἶναι τὴν ἄρνηση τῶν ἑλληνικῶν προξενικῶν ἀρχῶν νὰ βοηθήσουν στὴν περίπτωση αὐτὴ καὶ ψέγει τὴν ἀδιαφορία τους μὲ πολλὴ αὐστηρότητα καὶ πικρία: «Δὲν ἐννοοῦν νὰ ἀντιληφθῶσι κατ' οὐδένα τρόπον τὴν ἀποστολήν των· σαλόνι καὶ προικοθηρία! ἰδοὺ τὸ στάδιόν των καὶ νὰ πλουτῶσιν εἰς βάρος τῶν πτωχευόντων ἐμπόρων· δι' ἐργασίαν ἐθνικὴν οὔτε ἰδέαν ἔχουν. Τὰ προξενεῖα, ὅπως ἐργάζονται ἐν τῇ δούλῃ Ἑλλάδι εἶναι σχεδὸν ἄχρηστα, δι' αὐτὸ καὶ ὁ ἔξω Ἕλλην ἂν δὲν ἔχαιρεν, ἀλλὰ καὶ δὲν θὰ ἐλυπεῖτο ἐπὶ τῇ καταργήσει αὐτῶν· δύνασθε νὰ κάμητε χρῆσιν αὐτῶν εἰς τοὺς κύκλους τῶν πολιτικῶν φίλων σας· ἡ προξενικὴ ὑπηρεσία δὲν πρέπει ν' ἀνατίθεται εἰς τὸν τυχόντα δικηγορίσκον, ἀλλ' εἰς ἄνθρωπον. "ἄνθρωπον ζητῶ" ἐφώνει ἀγορᾶς πληθούσης ὁ Διογένης καὶ εἶχεν δίκαιον.»

Τόσο ἄλυτο κατάντησε τὸ πρόβλημα αὐτό, ποὺ μόνο ἕνας «ἀπὸ μηχανῆς Θεὸς» θὰ μποροῦσε νὰ τὸ λύσει· καὶ τέτοιος φάνηκε, ὅπως γράφει, «ὁ πλοίαρχος τοῦ ἀτμοπλοίου Κουρτζῆ "Μυτιλήνη" κ. Γεώργιος Βελλιώτης, ἀνὴρ πατριώτης μὲ ὅλην τὴν σημασίαν καὶ τὸν παραλαμβάνει μαζῆ του». Παρακαλεῖ ὕστερα τὸν Μαργαρίτη Εὐαγγελίδη νὰ φροντίσει γιὰ ὅλα ὅσα θὰ χρειαστεῖ γιὰ τὴ φοίτησή του στὴ Ριζάρειο Σχολὴ καὶ νὰ συστήσει στοὺς καθηγητὲς νὰ τοῦ φανοῦν ἐπιεικεῖς στὴν ἀρχὴ γιατὶ «δὲν ἔχει τὴν ἐλευθερίαν ν' ἀπαντᾷ καὶ ἀποκρίνηται μετ' εὐχερείας, πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι μητρική του γλῶσσα εἶναι ἡ ἀρμενική». Καὶ κλείει τὴ δραματικὴ αὐτὴ ὑπόθεση μὲ τὴν ὑπόσχεση «ὅτι προθύμως θ' ἀποστείλω πᾶσαν ἀπαιτηθησομένην δαπάνην» γιατὶ «ὁ μικρὸς παῖς ἐπώλησε πᾶν ὅ,τι εἶχεν ἐκ κληρονομίας καὶ ἔχει ἓν ποσὸν ἐξ εἴκοσι πέντε λιρῶν (τὸ ὅλον) παρὰ τῷ ἀδελφῷ μου».

Στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ ἀναφέρεται καὶ ὁ γνωστὸς μουσικὸς καὶ συλλέκτης

Georges A. Pascalidis, Pharmacien-Chimiste de l'Université d'Athènes.
Φαρμακεῖον Γ. Α. Πασχαλίδου, Χημικοῦ, Φαρμακοποιοῦ Πτυχιούχου τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου.
Ἐν Γαλατᾷ 32, Πλατεῖα Καράκιοϊ, 32, Ἀπέναντι τοῦ σταθμοῦ τῶν τροχιοδρόμων.
Dépôt d'eaux Minerales, Specialités étrangères, Articles en Caoutchouc, Bandages, Pansements antiseptiques etc. etc.
Analyses, Chimiques et industrielles.

7. Ἰραδὲς = διάταγμα.

δημοτικῶν τραγουδιῶν Γεώργιος Παχτίκος[8]· «ὁ κ. Παχτῖκος ἐφρόντισε ὅπως γραφῇ τῷ Ὑπουργείῳ πρὸς παράδοσιν τῶν βιβλίων τῷ Συλλόγῳ. Πιστεύω νὰ τὰ ἐλάβετε.» Πληροφορίες ὅμως γιὰ τὸ εἶδος τῶν βιβλίων δὲν ἀναφέρει.

Τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς ἀστυνόμευσης καὶ τῆς τρομοκρατίας, ποὺ οἱ τουρκικὲς ἀρχὲς ἀσκοῦσαν στοὺς Ἕλληνες τῆς Πόλης, ἰδιαίτερα σ' ὅσους ἀνέπτυσσαν πνευματικὴ δράση. Ὁ Σύλλογος εἶχε στείλει τηλεγράφημα στὸν Πασχαλίδη, γιὰ νὰ ἐξακριβώσει ἂν θὰ ἔφταναν στὴν Πόλη μὲ τὸ ἀτμόπλοιο «Πανταλέων» οἱ δάσκαλοι, ποὺ εἶχε στείλει γιὰ τὴν Κερασούντα. Ὁ Πασχαλίδης ἀνταποκρίθηκε στὴν ἐντολὴ τοῦ Συλλόγου χωρὶς ν' ἀνακαλύψει τοὺς δασκάλους καὶ δὲν ἀπάντησε μὲ τηλεγράφημα ἀλλὰ μὲ ταχυδρομικὸ δελτάριο. Τὸ λόγο ἐξηγεῖ στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ γράφοντας: «Μετὰ τὴν ἐπίδοσιν τοῦ τηλεγραφήματος ὑμῶν μὲ εἶχον ὑπὸ ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν ἐπί τινας ἡμέρας, διὸ καὶ ἐφοβήθην ν' ἀπαντήσω τηλεγραφικῶς· διερχόμεθα κρισίμους ἡμέρας, ἐπιβλεπόμεθα, φοβούμεθα καὶ τὴν σκιάν μας, ὁ θεὸς ἵλεως». Κλείνει τὴν ἐπιστολὴ διαβιβάζοντας «τὰς εὐχαριστήσεις τῆς κοινότητος Χουδίου καὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς βαθείας αὐτῶν εὐγνωμοσύνης» γιὰ τὴν ἐπιλογὴ ὑποτρόφου ἀπὸ τὴν κοινότητά τους. Τὸ πιὸ θλιβερὸ στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ εἶναι ἡ ἔκφραση τῆς πικρίας τοῦ Πασχαλίδη γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τῶν ἑλληνικῶν προξενικῶν ἀρχῶν σὲ σχέση μὲ τὰ πιὸ σοβαρὰ προβλήματα τοῦ ὑπόδουλου ἑλληνισμοῦ[9].

Ἡ ἐπιστολὴ μὲ ἡμερομηνία 5 Ἰουλίου 1899 εἶναι ἀπάντηση στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Μαργαρίτη γραμμένη στὶς 20 Ἰουνίου 1899. Στὴν ἐπιστολή του ὁ

---

8. Γεώργιος Παχτίκος ἀπὸ τὸ Ὀρτάκιοϊ τῆς Βιθυνίας. Σπούδασε στὴ Φιλοσοφικὴ σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ στὸ Ὠδεῖο Ἀθηνῶν. Ἔζησε τὰ πιὸ πολλὰ χρόνια του στὴν Πόλη, ὅπου πέθανε τὸ 1916. Ἦταν ἀπὸ τὴν ὁμάδα ποὺ εἶχε τὴν πρωτοβουλία τῆς ἵδρυσης τῆς «Ἀνατολῆς» καὶ παρευρισκόταν στὴν ἱδρυτικὴ συνέλευση στὶς 6 Νοεμβρίου τοῦ 1891. Στὸ πρῶτο διοικητικὸ συμβούλιο πῆρε τὴ θέση τοῦ εἰδικοῦ γραμματέα. Ἔργα του: α) *260 δημώδη ἑλληνικὰ ἄσματα ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ συλλεγέντα καὶ παρασημανθέντα*, Ἀθήνα 1905· β) Μελοποίηση ἀρχαίων χορικῶν Αἰσχύλου, Σοφοκλῆ, Εὐριπίδη, Ἀριστοφάνη καὶ τοῦ Ὕμνου τοῦ Συλλόγου. Στὶς γιορτὲς τοῦ Συλλόγου διηύθυνε τὴ χορωδία του. Βλ. Νίκος Ε. Μηλιώρης, ὅ.π., σσ. 341 καὶ 358-359. Γιὰ τὴ δράση του στὴν «Ἀνατολὴ» βλέπε καὶ τὸ περιοδικὸ τῆς «Ἀνατολῆς» *Ξενοφάνης*, τ. Β΄ (1905-1906), σσ. 537-543.

9. Τὸ παράπονο αὐτὸ δὲν εἶναι μόνο παλιό. Αὐτὸ τουλάχιστο φαίνεται ἀπὸ τὴν πιὸ κάτω εἴδηση, δημοσιευμένη στὴν *Ἐλευθεροτυπία* τῆς Ἀθήνας στὶς 19.5.89 μὲ τίτλο: «Θὰ χάσουν τὴ χρονιὰ οἱ μαθητὲς τῆς Πόλης». «Ὁ σύλλογος τῶν ἀποσταλέντων στὴν Κωνσταντινούπολη ἑλλήνων ἐκπαιδευτικῶν κήρυξε ἀπὸ χθὲς ἀποχὴ ἀπὸ τὰ μαθήματα καὶ πραγματοποιεῖ σιωπηρὲς παραστάσεις διαμαρτυρίας ἔξω ἀπὸ τὸ Γενικὸ Προξενεῖο τῆς Ἑλλάδας γιὰ τὴν "ἀδιαφορία" καὶ τὴν "ἀναβλητικότητα", μὲ τὴν ὁποία οἱ ἑλληνικὲς ἀρχὲς ἀντιμετωπίζουν αἰτήματα τοῦ συλλόγου, ποὺ ἐκκρεμοῦν ἀπὸ χρόνια». Καὶ στὴν περίπτωση τῆς περιουσίας τῶν Ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινούπολης, ὅπου τὸ τουρκικὸ δημόσιο δείχνει κυριολεκτικὰ τακτικὴ ληστείας, οἱ προξενικὲς ἀρχὲς ποὺ προσκαλοῦνται νὰ βοηθήσουν δείχνουν ὡς τώρα «ἀπαράδεχτη ἀδράνεια καὶ ἀβουλία». Βλ. Ἀνδρέας Μπίστης, «Περιουσίες Κωνσταντινουπολιτῶν», *Ἀντί*, τχ. 436, 20 Ἀπριλίου 1990. Οἱ μεγάλες ἐθνικὲς συμφορὲς μέσα στὴν ἀέναη ροὴ τοῦ χρόνου στάθηκαν ἀνίσχυρες νὰ ἐπαληθεύσουν τὸ δίδαγμα τῆς αἰσχύλειας τραγωδίας «τὸ πάθος μάθος».

Πασχαλίδης ἐκφράζει τὴ μεγάλη εὐχαρίστησή του «δι' ὅσα φρονεῖτε καλὰ καὶ σὺν ὑμῖν οἱ ἐν τῇ Σχολῇ περὶ τοῦ μικροῦ Πασχαλίδου». Ὅμως ἐκφράζει μεγαλύτερη εὐχαρίστηση καὶ συγκίνηση, γιατὶ ἔμαθε ἀπὸ τὸν ἴδιο, ποὺ γύρισε ὕστερα ἀπὸ τὸν πρῶτο χρόνο τῶν σπουδῶν του στὴ Ριζάρειο Σχολή, γιὰ τὶς ἐπιτυχίες τῶν μικρασιατῶν ἀποφοίτων, ποὺ δύο χρόνια συνέχεια κερδίζουν τὸ μοναδικὸ βραβεῖο τῆς Σχολῆς. Ἡ ἐπιτυχία αὐτὴ ἀποτελεῖ καὶ γιὰ τὸν ἴδιο καὶ γενικὰ τοὺς Μικρασιάτες «παρήγορον πολὺ καὶ κολακευτικὸν» γεγονός. Πρέπει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μαργαρίτης νὰ εἶναι ὑπερήφανος, γιατὶ οἱ ἐπιτυχίες τῶν μικρασιατῶν ὑποτρόφων ὀφείλονται πρῶτα πρῶτα στὴ δική του «διηνεκῆ ἐπαγρύπνησιν». Γράφοντας πιὸ κάτω «περὶ τῆς σαπρίας τῶν καθ' ἡμᾶς» ἐκφράζει τὴ γνώμη τὴ δική του καὶ τῶν ἄλλων τῶν «εὖ φρονούντων» φίλων του, ὅτι ἡ κατάσταση τῶν Ἑλλήνων στὴν Τουρκία θὰ ἦταν πολὺ καλύτερη, ἂν ὑπῆρχαν ἐκεῖ «πεντήκοντα μόνον μαθηταὶ τοῦ Μαργαρίτου καὶ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν εἷς Πατριάρχης ὁ Μαργαρίτης». Μποροῦν ὅμως νὰ ἐλπίζουν στοὺς ἀποφοίτους ὑποτρόφους τῆς Σχολῆς, ὅτι μὲ τὰ ὑψηλὰ διδάγματά της ἀποκομίζοντας καὶ τὶς δικές του συμβουλὲς καὶ ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμά του «δὲν δύνανται παρὰ νὰ ὦσι χρήσιμοι τῇ καθόλου πατρίδι».

Ἡ ἐλπίδα αὐτὴ τὸν παρηγορεῖ, ὥστε νὰ νιώθει μόνο οἴκτο γιὰ «τοὺς διέποντας ἡμᾶς» στηριζόμενος στὴ φιλία καὶ προστασία τοῦ Μαργαρίτη. Μ' αὐτὸ συνοψίζει τὴ σημασία ποὺ μποροῦσε νὰ ἔχει ἡ συνεισφορὰ τῆς «Ἀνατολῆς» στὴν ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων ποὺ ἀπειλοῦσαν τὴν ἐπιβίωση τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ.

Στὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης ἐκφράζει «τὴν χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν ὅλων τῶν φίλων καὶ λατρευτῶν του», ποὺ βρίσκονταν στὴν Πόλη γιὰ τοὺς ἀρραβῶνες τοῦ Μ. Εὐαγγελίδη «μετὰ τῆς ἐξαιρέτου δεσποινίδος Ρωκᾶ», ποὺ τὴ θεωρεῖ «κατὰ πάντα ἀξίαν σου ὡς ἄλλην φιλοσοφοῦσαν καρδίαν καὶ τὸν κόσμον τοῦτον βλέπουσαν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀπόψεως οἵας καὶ σύ». Τὴν εἴδηση τῶν ἀρραβώνων ἔφερε στὴν Πόλη, ὅπως γράφει, «ὁ ἀγαπητὸς Κοῦζος». Ὁ Γεώργιος Ι. Κοῦζος τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἦταν γενικὸς γραμματέας τῆς «Ἀνατολῆς»[10].

Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ τοῦ Γεωργίου Πασχαλίδη ἔγιναν δύο προσθῆκες. Ἡ πρώτη, ποὺ ἔχει ὑπογραφὴ δυσανάγνωστη, εἶναι μόνο γιὰ συγχαρητήρια κι εὐχὲς στὸν Μ. Εὐαγγελίδη γιὰ τοὺς ἀρραβῶνες του «μετὰ τῆς ἀξιολόγου καὶ σοβαρᾶς ὡς μὲ διαβεβαιοῖ ὁ ἰσάδελφός μου Γ. Κοῦζος, Δεσποινίδος Ρωκᾶ». Μὲ τὴ δεύτερη, αὐτὸς ποὺ ὑπογράφει μὲ τὰ ἀρχικὰ τοῦ Δ.Γ.Μ., ζητᾶ ὁρισμένες πληροφορίες ἀπὸ τὸν Μ. Εὐαγγελίδη, ἀνάμεσα σ' αὐτὲς καὶ γιὰ κάποιο χειρόγραφό του σχετικὸ μὲ τὴν Κύζικο. Ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ αὐτὴ συμπεραίνουμε ὅτι ὁ Δ.Γ.Μ. εἶναι ὁ Δ. Γ. Μοστράτος, ὁ

10. Βλ. *Ξενοφάνης*, τ. Α΄ (1896-1904), σ. 499. Ὁ *Ξενοφάνης* ἐκδιδόταν ἀπὸ τὸν Γενάρη τοῦ 1896 ὡς τὸν Δεκέμβρη τοῦ 1910.

συγγραφέας τῆς μελέτης, ποὺ δημοσιεύτηκε ἐπτὰ χρόνια ἀργότερα, τὸ 1906-07, στὸν *Ξενοφάνη*[11].

Στὴν ἐπιστολή, ποὺ ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης ἔγραψε στὶς 28 Μαΐου 1903, φαίνεται ὅτι ἡ «Ἀνατολὴ» τοῦ εἶχε ἀναθέσει νὰ διαβιβάζει διάφορα ἔγγραφά της στὶς ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς Μ. Ἀσίας, γιατὶ σ' αὐτὴν γράφει πρῶτα πρῶτα: «Προχθὲς ἔλαβον πάντα τὰ ἐπισταλέντα μοι ἔγγραφα τοῦ Συλλόγου, ὧν τὰ πρὸς τὸν κ. Πασχαλίδην, Ἀδελφότητα "Ὀρθοδοξία"[12] καὶ κοινότητα Χουδίου ἔστειλα χθὲς ταχυδρομικῶς».

Στὴ συνέχεια τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης ἐπανέρχεται στὸ θέμα «τῆς ἀναλγησίας καὶ ἀδιαφορίας τῶν ἑλλήνων πατριωτῶν τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος»· αὐτὴ τὴ φορὰ ὄχι τῶν προξενικῶν ἀρχῶν ἀλλὰ τῶν Συμβούλων τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρείας. Ἡ ἑταιρεία αὐτή, ποὺ ἱδρύθηκε τὸ 1836 στὴν Ἀθήνα, διακήρυξε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἵδρυσής της, ὅτι μέσα στὶς προτεραιότητές της ἦταν ἡ μόρφωση «χρηστῶν καὶ ἱκανῶν διδασκαλισσῶν, αἵτινες ὡς χελιδόνες θὰ ἔφερον εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τὸ ἔαρ τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας»[13]. Ὁ Πασχαλίδης ὅμως ἐκφράζει λύπη καὶ μὲ πολλὴ αὐστηρότητα ἐπικρίνει τὴν ἀδιαφορία τῆς ἑταιρείας «διὰ τὰς ἀπολύτους ἐκπαιδευτικὰς ἀνάγκας τῆς Μικρᾶς μας Ἀσίας». Συγκεκριμένα ἀναφέρει τὴν ἄρνηση τῆς ἑταιρείας νὰ ὑποστηρίξει «ὀρφανὴν ἀλλ' ἐπιμελῆ νεάνιδα» ὥστε νὰ μπορέσει νὰ φοιτήσει στὸ Ἀρσάκειο, καὶ τὴν ψέγει διότι δὲν ἔδειξε ἐνδιαφέρον νὰ βοηθήσει τὶς ξενόφωνες ἑλληνικὲς κοινότητες νὰ ἱδρύσουν νηπιαγωγεῖο, ποὺ ἦταν ἀπαραίτητο ὑπόβαθρο γιὰ τὴν ἀναζωογόνηση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας[14]. Καὶ καταλήγει ὅτι σὲ ἐποχὴ ποὺ ὁ ἑλληνισμὸς διατρέχει τόσους ἐθνικοὺς κινδύνους, «εἶναι ἐγκληματικὴ ἡ ἐθνικὴ ἀπάθεια αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων». Ἀνάμεσα στοὺς ἐθνικοὺς κινδύνους συγκαταλέγει καὶ «τὰς φοβερὰς ἐπὶ πατριωτικῆς γῆς διενεργουμένας κατακτήσεις τῶν ξένων σχολῶν καὶ θρησκευτικῶν προπαγανδῶν», ποὺ ἦταν προκάλυμμα τῆς προσπάθειας τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν νὰ εἰσδύσουν στὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ νὰ προωθήσουν τὰ συμφέροντά τους εἰς βάρος τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ.

---

11. Βλ. Δ. Γ. Μοστράτος, «Προσθῆκαί τινες καὶ σημειώσεις εἰς τὴν ὑπὸ J. Marquardt συντεθεῖσαν Ἱστορίαν τῆς Κυζίκου», *Ξενοφάνης*, τ. Δ΄ (1906-1907), σσ. 561-563 καὶ Δ. Γ. Μ., «Προσθῆκαι ὑπὸ Γ. Ι. Κούζου», *ὅ.π.*, σσ. 563-564. Γιὰ τὸν Δημήτριο Γ. Μοστράτο καὶ τὴ δράση του στὶς κοινότητες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας βλ. Σμαράγδα Δ. Μοστράτου, *Δημήτριος Γ. Μοστράτος. Ὁ Φολεγάνδριος καὶ Κωνσταντινουπολίτης (1852-1909)*, Ἀθήνα 1977, σσ. 45-86, 117-168.

12. Γιὰ τὴν Ἀδελφότητα «Ὀρθοδοξία» βλ. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Μικρὰ Ἀσία», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, τ. 26 (1983), σ. 78.

13. Βλ. «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἑταιρεία», *Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. 23, σ. 927.

14. Τὴν ἀνάγκη αὐτὴ κατανοώντας ἡ «Ἀνατολὴ» θὰ ἱδρύσει ἀργότερα «ὕστερα ἀπὸ ἕναν πολυταλαίπωρον ἀγῶνα» διδασκαλεῖο νηπιαγωγῶν στὰ Φλαβιανὰ (Ζινζίντερε) κοντὰ στὴν Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας, ποὺ λειτούργησε ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1911 ὡς τὸ 1916 καὶ κατάρτιζε στὸ φροβελιανὸ σύστημα. Βλ. Νίκος Ε. Μηλιώρης, ὅ.π., σ. 350.

Οἱ φόβοι αὐτοὶ τοῦ Πασχαλίδη θὰ γίνουν τραγικὴ πραγματικότητα μέσα στὴ συμφορὰ τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ, ποὺ θὰ ἐπακολουθήσει. Ὁ Πασχαλίδης γεμάτος ἀνησυχία γράφει μὲ ὕφος πολὺ παραστατικό, γιὰ νὰ δείξει στὸ Σύλλογο πόσο μεγάλη εἶναι ἡ ἀνάγκη νὰ ἐντείνει στὸ ἔπακρο τὶς προσπάθειές του: «Ὁ Σύλλογος πρέπει νὰ γίνῃ κουνούπι καὶ ἂν μηδὲν κατορθώσῃ, ἂς μὴν τοὺς ἀφήσῃ τοὐλάχιστον νὰ κοιμηθοῦν. Δὲν ἠμπορεῖτε νὰ φαντασθῆτε μὲ τί πόνον γράφω τὰς ὀλίγας μου ταύτας γραμμάς, ὅταν ἀναλογίζωμαι [...] τὴν ἀναλγησίαν καὶ ἀδιαφορίαν των». Καὶ γιὰ νὰ δείξει πόσο μικρὸ εἶναι αὐτὸ ποὺ ζητοῦν ἔναντι τῶν μεγάλων κινδύνων, ποὺ προσπαθοῦν μὲ τὸ ζητούμενο νὰ ἀποτρέψουν, προσθέτει: «οὔτε ὅπλα ζητοῦμεν παρ' αὐτῶν, οὔτε φυσίγγια, οὔτε πλοῖα καὶ πολεμικὰ σκάφη πρὸς ὑπεράσπισίν μας, ἀλλ' οὔτε καὶ ἀφειδῆ χρήματα· ἀλλ' ἁπλούστατα ζητοῦμεν μερικοὺς ξενοφώνους νέους καὶ νεάνιδας νὰ φιλοξενῶσιν οὐχὶ εἰς τὰ ἰδιωτικά των σπίτια, ἀλλὰ εἰς τὰ εὐαγῆ ἐκπαιδευτικὰ καθιδρύματα, τὰ ὁποῖα πρὸς ἐθνικοὺς ἀνίδρυσαν σκοποὺς φιλογενῆ τέκνα τῆς Μεγάλης Πατρίδος».

Ἐπικρίσεις ἐναντίον τῆς ἑταιρείας δὲν γίνονταν μόνο ἀπὸ τοὺς ἀλύτρωτους Ἕλληνες. Σὲ συνεδρία τῆς ἑλληνικῆς Βουλῆς στὶς 26 Ἰουνίου τοῦ 1855 εἶχε ἀναφερθεῖ τὸ θέμα τῶν κρατικῶν ὑποτροφιῶν, ἰδιαίτερα τῶν ὑποτροφιῶν γιὰ δασκάλους καὶ διατυπώθηκε ἡ ἐπίκριση ὅτι: «ἂν τὰ ὑπότροφα κοράσια ἦσαν ἐκ τῆς ἀπόρου τάξεως ἤθελον εὐχαρίστως ἀναδεχθῆ τὸ ἐπάγγελμα τῆς διδασκαλίσσης καὶ οὕτω ἠθέλομεν δυνηθῆ νὰ στείλωμεν εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας διδασκαλίσσας [...]. Τὸ γυναικεῖον φῦλον ἡμῶν μένει δυστυχῶς ἐγκαταλελειμμένον καὶ ὀλίγη εἶναι ἡ ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως αὐτοῦ ληφθεῖσα φροντίς»[15]. Αἰτία τῆς ἐπίκρισης ἦταν ἡ μεροληψία τῆς ἑταιρείας γιὰ τὴ μόρφωση τῶν κοριτσιῶν τῶν Συμβούλων καὶ τῶν εὐπόρων οἰκογενειῶν, ποὺ δὲν εἶχαν ἀνάγκη νὰ δουλέψουν, στερώντας ἄπορες νέες ἀπὸ τὴν εὐκαιρία νὰ μορφωθοῦν καὶ νὰ ἐργαστοῦν γιὰ τὴν ἐξάπλωση τῆς γυναικείας παιδείας. Ἡ μεροληψία αὐτὴ χαρακτηρίστηκε τότε στὴ Βουλὴ ἀπάτη, γιατὶ οἱ Σύμβουλοι δίνοντας τὶς ὑποτροφίες στὰ κορίτσια τους ἐνεργοῦσαν παραχαράσσοντας τὸ λεγόμενο «ὁ δουλεύων ἐν τῷ ναῷ ἐκ τοῦ ναοῦ τραφήσεται».

Ὁ Πασχαλίδης δίνει στὶς ἐπικρίσεις του μεγαλύτερη ἀκόμα αὐστηρότητα καὶ πάθος, γράφοντας: «Ὁ Σύλλογος λοιπὸν μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις τῶν πνευμόνων του ἂς διαμαρτυρηθῇ διὰ τὴν ἐγκληματικὴν ἀπάθειαν καὶ ἀναλγησίαν τῶν διεπόντων τὰ ἐθνικὰ ταῦτα καθιδρύματα, τὰ ὁποῖα τόσον στενὰ καὶ μὲ τόσον τοπικὸν χρῶμα περιέβαλον μικρόνοες πατριῶται». Ἡ κατάληξη αὐτὴ φανερώνει πόσο ὀδυνηρὴ ἦταν γιὰ τὸν ἀλύτρωτο ἑλληνισμὸ ἡ ἐγκατάλειψή του ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα καὶ ἡ ἀδυναμία νὰ κατανοηθοῦν οἱ θανάσιμοι κίνδυνοι ποὺ αὐτὴ ἡ ἀδιαφορία προπαρασκεύαζε[16].

---

15. Βλ. Ἀλέξης Δημαρᾶς, *Ἡ μεταρρύθμιση ποὺ δὲν ἔγινε*, τ. Α΄, Ἀθήνα 1985, σσ. 130-132.

16. Ἡ ἐγκατάλειψη τῶν μικρασιατῶν Ἑλλήνων τονίζεται καὶ ἀργότερα ἀπὸ τὴν «Ἀνατολή». Βλ. *Ὑπόμνημα τοῦ Συλλόγου τῶν Μικρασιατῶν «Ἀνατολῆς» πρὸς τὸ Σεβαστὸν Ὑπουρ-*

Ὁ Πασχαλίδης ὅμως ἔχει νὰ γράψει καὶ κάτι πολὺ εὐχάριστο καὶ ἐλπιδοφόρο. Εἶναι πρῶτα ἡ εἴδηση «ὅτι ὁ ἐκ Χουδίου ὑπότροφος Πασχαλίδης θὰ διαπρέψῃ ἐφέτος» καὶ δεύτερο «ὅτι καὶ ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ Σχολῇ ὑπότροφοι δύο συμπατριῶται μου διακρίνονται διὰ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ χρηστότητα». Τὸ 1903 ὁ ὑπότροφος Πασχαλίδης συμπλήρωσε τὶς σπουδές του στὴ Ριζάρειο Σχολὴ παίρνοντας τὸ δίπλωμά του μὲ ἄριστα (10) καὶ τὸ μοναδικὸ βραβεῖο τῆς Σχολῆς, τὸ Πρασακάκειο. Ἀπὸ τὴ δεύτερη εἴδηση προκύπτει ὅτι ἔχουν ἐπιλεγεῖ ὑπότροφοι καὶ ἀπὸ τὴν πατρίδα του, τὸ Ὀρτάκιοϊ, ποὺ διακρίνονταν γιὰ ἐπιμέλεια καὶ χρηστότητα, ἐνῶ πρὶν ἀπὸ πέντε χρόνια ἔγραφε ὅτι «ἐξ Ὀρτάκιοϊ οὐδεὶς κατάλληλος».

Ἀναφέρει ὅμως ἄλλη δυσκολία τοῦ ἀλύτρωτου ἑλληνισμοῦ, τὴν παρακολούθηση τῶν δημοσιευμάτων τῶν Ἑλλήνων τῆς Πόλης ἀπὸ «τὸ ὀξυδερκὲς βλέμμα τοῦ ἀθλίου λογοκριτοῦ», ποὺ ματαίωσε δημοσίευση ἄρθρου του στὸν *Ταχυδρόμο* τῆς Κωνσταντινούπολης. Μὲ τὸ ἄρθρο του αὐτὸ ἐπεδίωκε νὰ διαδοθεῖ στοὺς τουρκικοὺς κύκλους ὅτι οἱ Ἕλληνες καταπολεμώντας τὶς προπαγάνδες τῶν ξένων δὲν περισώζουν μόνο τοὺς ἑαυτούς τους, ἀλλὰ ἐξυπηρετοῦν καὶ τὰ συμφέροντα τῆς Τουρκίας. Καὶ ὑποδεικνύει ὅτι τὴ διαφώτιση αὐτὴ τῆς τουρκικῆς κοινῆς γνώμης, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ γίνει στὴν Πόλη ἐξαιτίας τῆς λογοκρισίας, ἐπιβάλλεται νὰ τὴν ἀναλάβει ὁ ἀθηναϊκὸς τύπος.

Ὁ Πασχαλίδης, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ αὐτή, εἶχε ἀναπτύξει καὶ ἄλλη σημαντικὴ δράση. Προσπάθησε ν' ἀποδείξει τὴν ἑλληνικότητα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μὲ τὰ δημοτικὰ τραγούδια. Τὴ δράση του αὐτὴ τὴν εἶχε ἐπεκτείνει καὶ στὴν Εὐρώπη στέλλοντας, ὅπως γράφει, σὲ γνωστούς του μουσικοὺς κύκλους τοῦ Μονάχου «μεγάλης ἱστορικῆς σημασίας ἄσματα οὐ μόνον ἑλληνιστὶ ἀδόμενα, ἀλλὰ καὶ τουρκιστὶ ἐν ἑλληνικῇ ὅμως ἐννοίᾳ». Σ' αὐτὸ τὸ θέμα θὰ ξαναγυρίσει καὶ σὲ ἄλλη ἐπιστολή του, ὅπως γράφει στὸ τέλος. Ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ αὐτή, ὅπως καὶ ἀπὸ ἀναφορὲς τῶν ἄλλων ἐπιστολῶν, συνάγεται ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχουν στὸ ἀρχεῖο τῆς «Ἀνατολῆς» κι

γεῖον τῆς Παιδείας περὶ τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου Σάμου, Ἀθῆναι 1914, σ. 14. Τὸ ὑπόμνημα ἀπευθυνόταν «Πρὸς τὸν ἐξοχώτατον Ὑπουργὸν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, κύριον Ἰωάννην Τσιριμῶκον». Μ' αὐτὸ ἡ «Ἀνατολὴ» διαμαρτυρόταν γιὰ τὴν ὑποβάθμιση τῶν ἀποφοίτων τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου Σάμου, ποὺ δὲν ἀναγνωρίζονταν ὡς ἰσότιμοι μὲ τοὺς ἀποφοίτους τῶν διδασκαλείων τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδας, παρόλο ποὺ ἡ φοίτηση σ' αὐτὰ ἦταν τριετὴς καὶ ὄχι τετραετής, ὅπως στὸ διδασκαλεῖο τῆς Σάμου. Τὸ «Ἱεροδιδασκαλεῖο Σάμου» ἱδρύθηκε ἀπὸ τὴν «Ἀνατολὴ» τὸ 1906 σὲ διαδοχὴ τοῦ «Ἱεροδιδασκαλείου τῆς Ἀποκαλύψεως» ποὺ ἡ «Ἀνατολὴ» εἶχε ἱδρύσει στὴν Πάτμο τὸ 1900 καὶ λειτούργησε ὡς τὸ 1906. Τὴν παραγνώριση τοῦ «Ἱεροδιδασκαλείου Σάμου» μὲ τὸ νομοθετικὸ διάταγμα τῆς 19ης Αὐγούστου 1914 τὸ διοικητικὸ συμβούλιο τῆς «Ἀνατολῆς» θεωρεῖ προσωπικὴ προσβολή, γι' αὐτὸ στὸ *Ὑπόμνημα* γράφει: «Οἱ δὲ πρὸς ἀνύψωσιν τῆς παντελῶς ἡμελημένης μεγάλης τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους μερίδος ἐπὶ 23 ἔτη διεξαγόμενοι ἀκάμαντες ἀγῶνες τοῦ Συλλόγου τῶν Μικρασιατῶν "Ἀνατολῆς" ἀντὶ ν' ἀξιωθῶσι τῆς προσηκούσης τιμῆς καταρρίπτονται καὶ ἐξευτελίζονται ἐν τῇ συνειδήσει τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ψυχρότης δὲ καὶ ἀπογοήτευσις ἐπιχεῖται ἐπὶ τὸν θερμουργὸν ζῆλον τῶν ἀποτελούντων τὸν Σύλλογον φιλογενῶν ἀνδρῶν». Βλ. *Ὑπόμνημα...*, ὅ.π., σ. 15.

ἄλλες ἐπιστολὲς τοῦ Γεωργίου Πασχαλίδη ποὺ ἐπιβάλλεται νὰ δοῦν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας.

Τὶς τέσσερις ἐπιστολές, ποὺ μοῦ παραχώρησε ἡ κυρία Κυριακὴ Μαμώνη, τὶς δημοσιεύω ὁλόκληρες πιὸ κάτω, ὄχι μόνο γιὰ λεπτομερέστερη κατατόπιση πάνω στὰ πολὺ σημαντικὰ θέματα ποὺ θίγουν, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ παρουσιάζουν ἀπὸ ἄποψης γλωσσικῆς. Ἡ γλώσσα τῶν ἐπιστολῶν εἶναι εὐκολονόητη ἂν καὶ εἶναι ἀρχαιότροπη. Γίνεται ζωντανὴ μὲ τοὺς ἰδιωματισμοὺς τῆς Πόλης καὶ φέρει μπροστά σου τὰ γεγονότα μὲ τὸν ἱστορικὸ ἐνεστώτα: «Εὐτυχῶς ἐφάνη ἀπὸ μηχανῆς Θεός, ὁ πλοίαρχος κ. Γεώργιος Βελλιώτης, ἀνὴρ πατριώτης μὲ ὅλην τὴν σημασίαν καὶ τὸν παραλαμβάνει μαζῆ του». Εἶναι πάντα εὐχάριστη καὶ καμιὰ φορὰ δὲν γίνεται κουραστική. Ἀντίθετα, μὲ τὶς εὔστοχες παρομοιώσεις της, προκαλεῖ προσοχὴ κι ἐνδιαφέρον γύρω ἀπὸ τὰ νοήματα: «Ὁ Σύλλογος πρέπει νὰ γίνῃ κουνούπι καὶ ἂν μηδὲν κατορθώσῃ, ἂς μὴν τοὺς ἀφήσῃ τοὐλάχιστον νὰ κοιμηθοῦν».

Ἡ μαρτυρία τῶν ἐπιστολῶν συμπληρώνεται ἀπὸ ἕνα φωτογραφικὸ τεκμήριο. Ἡ δημοσιευόμενη φωτογραφία θὰ μποροῦσε νὰ τιτλοφορηθεῖ: «Οἱ ξεριζωμένοι τῆς Βιθυνίας ξανασμίγουν».

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1934 σ' ἕνα ἐξοχικὸ καφενεδάκι στὸ δάσος τοῦ Μαρουσιοῦ ξανάσμιγαν μερικοὶ ξεριζωμένοι νοσταλγοὶ τῆς χαμένης πατρίδας τους. Στὴ φωτογραφία ἐμφανίζεται πρῶτος ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ ὁ Πασχάλης Δ. Πασχαλίδης, «ὁ μικρὸς Πασχάλης Δ. Πασχαλίδης» ὅπως τὸν ἀποκαλεῖ ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης στὴν ἐπιστολὴ τῆς 31ης Αὐγούστου τοῦ 1898. Τὸ 1915, ὅταν τέλειωσε τὶς δεύτερες σπουδές του στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, δὲν μπόρεσε νὰ ξαναγυρίσει στὴ Βιθυνία. Δὲν τοῦ τὸ ἐπιτρέψανε τὰ μέτρα ἐκτουρκισμοῦ τῆς Μ. Ἀσίας, ποὺ εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἐφαρμόζουν οἱ Νεότουρκοι.

Πῆρε ἀπὸ τότε τὸ δρόμο τοῦ ξεριζωμοῦ καταφεύοντας στὴν Κύπρο, ὅπου βρῆκε θέση διευθυντῆ στὸ Ἡμιγυμνάσιο καὶ ἀργότερα στὸ Γυμνάσιο τῆς Πάφου. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1934 ἦρθε στὴν Ἀθήνα νὰ δεῖ τοὺς λίγους συγγενεῖς του, ποὺ τοῦ ἀπόμειναν ὕστερα ἀπὸ τὴν σχεδὸν ὁλοκληρωτικὴ ἐξόντωση τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Χουδιοῦ ἀπὸ τοὺς τούρκους ἀντάρτες, τοὺς τσέτες, τὸ 1920.

Δίπλα του, στὴ φωτογραφία, κάθεται ὁ Θεόφιλος Παπαδόπουλος. Ἡ κόρη τοῦ Θεόφιλου, ποὺ χάθηκε τότε στὴ σφαγή, ἦταν παντρεμένη μὲ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Πασχάλη Δ. Πασχαλίδη, Γιῶργο, ποὺ χάθηκε κι αὐτὸς τότε ἐπιστρατευμένος ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὰ καταναγκαστικὰ τάγματα ἐργασίας. Ὁ Θεόφιλος Παπαδόπουλος ἦταν ὁ διευθυντὴς τῆς Ἀστικῆς Σχολῆς τοῦ Χουδιοῦ, «ὁ δάσκαλος» ὅπως τὸν ἔλεγαν ὅλοι στὸ Χουδί. Σώθηκε ἀπὸ τὴ σφαγὴ φεύγοντας τὴ νύκτα τῆς προηγούμενης μέρας, εἰδοποιημένος ἀπὸ Τούρκους φίλους του. Περπατώντας ἔφτασε στὶς ἀκτὲς τῆς Προποντίδας κι ἀπ' ἐκεῖ πέρασε μὲ βάρκα στὴν Πόλη. Ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν ἐγκαταστάθηκε στὸ Μαρούσι. Ζοῦσε σὲ μιὰ προσφυγικὴ παράγκα κι ἔκανε ἰδιαίτερα μαθήματα[17].

17. Γιὰ τοὺς ξεριζωμένους αὐτοὺς Ἕλληνες τῆς Βιθυνίας καὶ τὴν καταστροφὴ τῆς πατρίδας.

Οἱ ξεριζωμένοι τῆς Βιθυνίας ξανασμίγουν. Μαρούσι, Καλοκαίρι 1934.

Δίπλα στὸν Θεόφιλο εἶναι ἡ Μάγδα, ἡ κόρη τοῦ Πασχάλη Πασχαλίδη, ποὺ τὴν ἔφερε μαζί του ἀπὸ τὴν Κύπρο, νὰ τὴν γνωρίσει στοὺς συγγενεῖς τους. Ὕστερα εἶναι ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης, ὁ συγγραφέας τῶν ἐπιστολῶν, ποὺ εἶχε ἐγκατασταθεῖ τότε κι αὐτὸς στὸ Μαρούσι. Ὁ τελευταῖος δεξιὰ εἶναι ὁ Ἰωάννης (Γιάγκος) Πασχαλίδης, γιὸς τοῦ Ἄνθιμου Πασχαλίδη, τοῦ μεγαλύτερου ἀδελφοῦ τοῦ Πασχάλη Δ. Πασχαλίδή. Ὁ Ἄνθιμος εἶχε μεταξουργεῖο στὸ Χουδί. Οἱ τσέτες τὸν ἔσφαξαν στὴ μέση τῆς ἀγορᾶς τοῦ Χουδιοῦ, ἐπειδὴ δὲν εἶχε μαζί του νὰ τοὺς δώσει τὰ χρήματα ποὺ τοῦ ζήτησαν. Ὁ Γιάγκος σώθηκε, γιατὶ μαζὶ μὲ τὴ μητέρα του καὶ τὴν ἀδελφή του βρίσκονταν στὴν Πόλη. Σπούδαζαν ἐκεῖ. Ἡ ἀδελφή του πέθανε ἀπὸ ἐπιδημίες ποὺ ξέσπασαν τότε κι αὐτὸς μὲ τὴ μητέρα του ἦρθαν στὴν Κύπρο, κοντὰ στὸ θεῖο του Πασχάλη Δ. Πασχαλίδη. Ὁ Γιάγκος εἶχε τελειώσει τὴ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολὴ στὴν Πόλη καὶ διορίστηκε πρῶτα καθηγητὴς στὸ Γυμνάσιο τῆς Πάφου κι ὕστερα διευθυντὴς στὴν Ἐμπορικὴ Σχολὴ Πεδουλᾶ, ποὺ εἶχε ἱδρυθεῖ τότε. Στὶς ἀγγελίες ποὺ δημοσίευε στὶς ἐφημερίδες γιὰ τὴ λειτουργία τῆς σχολῆς, κοντὰ στὴν ἄλλη προσφερόμενη πολύμορφη μόρφωση, τόνιζε μιὰ ἰδιαίτερη προσφορὰ τῆς σχολῆς: Ἡ σχολὴ καταπολεμοῦσε «ἀγρίως τὰς τὴν νῆσον λυμαινομένας καὶ ἐπικινδύνους διὰ τὴν ἐθνικὴν καὶ θρησκευτικὴν ὀντότητά της ξένας σχολάς»[18]. Εἶχε μεταφέρει στὴν Κύπρο τὸ πνεῦμα τοῦ ἀλύτρωτου Ἕλληνα, ποὺ εἶχε ἐκφράσει καὶ ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης στὴν ἐπιστολή του στὶς 28 Μαΐου 1903 γύρω ἀπὸ τὸν προορισμὸ τῆς παιδείας στὸν ἀλύτρωτο ἑλληνισμό. Δὲν εἶχε σημασία ὅτι ἡ Κύπρος ἦταν κάτω ἀπὸ ἀγγλικὴ διακυβέρνηση. Ἡ σκλαβιὰ κι ἡ ἀποκοπὴ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἦταν τὰ κριτήρια ποὺ καθόριζαν τὴν πίστη καὶ τὶς ἐνέργειες τῶν ἀλύτρωτων σὲ ὅποιο σκλαβωμένο κομμάτι τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὁ Γιάγκος Πασχαλίδης, συνεπὴς στὸ πνεῦμα αὐτό, πῆρε μέρος στὴν ἐξέγερση τῆς Κύπρου τὸ 1931 καὶ πλήρωσε μὲ τὴν ἐξορία τὸ ἀπόθεμα τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῆς ἀγάπης τῆς ἐλευθερίας ποὺ εἶχε μέσα του. Κατέφυγε τότε στὴν Ἀθήνα κι ἐργάστηκε ὡς δικηγόρος. Εἶχε πάρει μὲ ἀλληλογραφία δίπλωμα νομικῶν La Salle[19]. Τὸ

τους βλ. τὶς μαρτυρίες τοῦ Θεόφιλου Παπαδόπουλου (1854-1958) καὶ τῆς ἐγγονῆς του Κυριακίτσας Δασκαλάκη (1911-1990) στὴν ἔκδοση τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν *,Ἡ Ἔξοδος*, τ. Α΄: *Μαρτυρίες ἀπὸ τὶς ἐπαρχίες τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Μικρασίας*, ἐπιμ. Φ. Δ. Ἀποστολόπουλου, Ἀθήνα 1980, σσ. 325-333. Βλ. ἐπίσης Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, «Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς Μικρασιατικῆς τραγωδίας. Τεκμήρια τῆς καταστροφῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Βιθυνίας», *Μικρασιατικὰ Χρονικά*, τ. ΙΕ΄ (1972), σσ. 372-398, ἰδίως σσ. 386-391. Βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τοὺς πληροφορητὲς βλ. Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν / Ἀρχεῖο Ὑλικοῦ Προφορικῆς Παράδοσης / Βιθυνία / Φάκ. 39: Χουδί, δελτία πληροφορητῶν.

18. Βλ. τὴν Ἀγγελία γιὰ τὴν Τετρατάξιο Πρακτικὴ Σχολὴ Πεδουλᾶ στὴν ἐφημερίδα *Πάφος*, 4 Σεπτεμβρίου 1931.

19. La Salle Extension University στὸ Σικάγο τῶν ΗΠΑ. Τὰ «extension universities» στὴν Ἀμερικὴ ἦταν ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα ποὺ παρεῖχαν τίτλους σπουδῶν μὲ ἀλληλογραφία σὲ ἐργαζομένους ποὺ δὲν μποροῦσαν νὰ παρακολουθήσουν τὸ κανονικὸ πρόγραμμα μαθημάτων.

1934 φιλοξενούμενος στὸ σπίτι τοῦ Γιώργου Πασχαλίδη στὸ Μαρούσι ἔσμιξε κι αὐτὸς μὲ τοὺς ἄλλους ξεριζωμένους τῆς Βιθυνίας νὰ μιλήσουν γιὰ τὸν πόνο τους καὶ τὰ χαμένα ὄνειρά τους.

Α΄

Γ 28 ἀρ. πρωτ. 866

Ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 4ῃ Αὐγούστου 1898

Σεβαστέ μοι φίλε κ. Μ. Εὐαγγελίδη

Εἰς Ἀθήνας

Ὡς ἔγραφον ὑμῖν ἐν τῇ προηγουμένῃ μου, ἐπῆγα εἰς Κέϋβεν (Ὀρτάκιοϊ καὶ Χουδί) τὴν παρελθοῦσαν ἑβδομάδα, ὅπου καὶ ἔμεινα ἐπὶ ἑφθήμερον, ὑπότροφον διὰ τὸν Σύλλογον ἡμῶν ὡς τὸν καταλληλότατον εὕρομεν — εὕρομεν τὸν νέον Πασχάλην Δ. Πασχαλίδην δεκατετραετῆ, λίαν ἐπιμελῆ καὶ καθ' ὅλα ἄξιον μὴ σᾶς σκανδαλίσῃ δὲ ποσῶς ἡ ἐπωνυμία του ἐπὶ ἰδιοτελείᾳ καὶ ὑποθέσωσι τὰ ἀξιότιμα μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Συλλόγου ὅτι οὕτως ἠθέλησα τάχα νὰ σπουδάσω κανένα συγγενῆ μου. Ὁ νέος εἶνε ὀρφανὸς πατρός, πτωχότατος δέ, διότι τοῦ πατρὸς του ἀποθανόντος ἅπασα ἡ περιουσία του κατεσχέθη ὑπὸ τῶν πιστωτῶν· τόσῳ δὲ εἶνε πτωχὸν καὶ τόσῳ ἄξιον ὑποστηρίξεως διὰ τὴν καλήν του διαγωγὴν ἐν τῇ Σχολῇ, ἐν ᾗ ἐδιδάχθη καὶ ἐπιμέλειαν ὥστε ἡ κοινότης Χουδίου θέλουσα νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ παιδὶ αὐτὸ καὶ νὰ μὴ χαθῇ, μέχρις οὗ εὑρίσκετο κανεὶς τρόπος διὰ νὰ σπουδάσῃ, τὸ εἶχε παραλάβει εἰς τὴν Ἀστικὴν Σχολὴν ὡς ὑποβοηθὸν ἐν ἐτησίῳ μισθῷ 500 γροσίων, ἵνα διδάσκον διδάσκηται, διότι ἄλλος τρόπος δὲν ὑπῆρχε, διὰ νὰ ἐξακολουθῇ τὰ μαθήματά του. Ἐξ Ὀρτάκιοϊ οὐδεὶς κατάλληλος, διότι ἕνεκα κομματικῶν λόγων τὰ σχολεῖα των εἶνε εἰς ἐλεεινὴν καὶ ἀθλίαν κατάστασιν μὴ ἐπιδεχομένην περιγραφήν. καὶ ὅμως ἔχουν εἰσόδημα περὶ τὰς 500 λίρας ἐτησίως. εἶναι ἀληθὲς ὅμως ἀφ' ἑτέρου, ὅτι ἕνεκα τῆς μεγάλης πενίας, ἥτις μαστίζει τοὺς κατοίκους ἀμφοτέρων τούτων τῶν κοινοτήτων, τὰ εἰσοδήματα σχεδὸν δὲν εἰσπράττονται τακτικῶς ἀπὸ τριετίας καὶ ἐπέκεινα καὶ ἐλαττοῦνται κατ' ἀναλογίαν. ἄλλως τῆς ἀποστάσεως τῶν δύο κωμοπόλεων οὔσης ἀσημάντου, εἷς εὐπαίδευτος κληρικὸς δύναται νὰ ἐξαρκέσῃ καὶ διὰ τὰς δύο, ὅσον ἀφορᾶ τὸ κήρυγμα τοῦ Θείου λόγου: οἱ ἱερεῖς τοῦ Ὀρτάκιοϊ εἶνε τρεῖς τὸν ἀριθμόν, ἐξ ὧν ὁ μὲν εἶνε πρώην χαλβατζῆς, ὁ β΄ μπακάλης, καὶ ὁ γ΄ μπαλωματῆς παπουτσιῶν· οἱ τοῦ Χουδίου δύο, ὧν ὁ μὲν βομβυκοτρόφος, ὁ δὲ μυλωθρός, ἅπαντες ἀγράμματοι καὶ μὴ γνωρίζοντες τὴν Ἑλληνικήν. Εὐκόλως λοιπὸν ἐννοεῖτε πόσον τὸ τοιοῦτον ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ ἁπλοῦ λαοῦ. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ γνωρίζοντες τὴν Ἑλληνικὴν ἀποφεύγουσιν νὰ τὴν ὁμιλῶσιν εἰς μέρη ὅπου οὔτε οἱ παπάδες δὲν τὴν ὁμιλοῦν. κλπ.

Ὅ,τι εὐχάριστον εἶδον εἰς τὸ ταξείδιόν μου εἶνε τὸ Ἀδᾶ Παζάρ. ὡς ἔλεγον αὐτόθι, ἔν τινι διαλέξει μου πρὸ πενταετίας, ἀπὸ τουρκοφώνων οἱ

ἑλληνόπαιδες ἔγιναν ἑλληνόφωνοι. Οἱ κάτω τῶν 15 ἐτῶν παῖδες ἄρρενες καὶ θήλεις ἀνεξαιρέτως ὁμιλοῦσι γενικῶς τὴν ἑλληνικὴν ὡς μητρικὴν ἔν τε τῇ σχολῇ, τῷ οἴκῳ καὶ τῇ ἀγορᾷ. τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης εἶνε πλέον λελυμένον ὁριστικῶς. εὐτυχῶς εἶνε ἑλληνόφωνοι οἱ κάτοικοι τοῦ Ἀδᾶ Παζὰρ καὶ τοῦτο ἐντὸς μιᾶς καὶ μόνης 15ετίας. Εὐχηθῶμεν ὅτι θὰ τὸ κατορθώσωμεν καὶ διὰ τὰ λοιπὰ χωρία.

Ἐν προσεχεῖ ἐπιστολῇ μου πλείονα.
Περιμένω ἀπάντησίν σας ταχέως.

Σᾶς ἀσπάζομαι ἥδιστα
Σός
Γ. Α. Πασχαλίδης

Β΄

Γ 29 ἀρ. πρωτ. 867

Σεβαστέ μοι φίλε κ. Μ. Εὐαγγελίδη
Εἰς Ἀθήνας

Τέλος πάντων ἰδοὺ ἀποστέλλω ὑμῖν τὸν μέλλοντα ὑπότροφον τοῦ Συλλόγου, τὸν μικρὸν Πασχάλην Δ. Πασχαλίδην μὲ ὅλα του τὰ ἔγγραφα ἐν τάξει. Εἶνε ὁλόκληρος ἱστορία νὰ θελήσῃ τις καὶ δὴ Ὀθωμανὸς ὑπήκοος νὰ ταξειδεύσῃ διὰ τὸ ἐξωτερικόν· ἡ αὐστηρότης ἐπὶ τῶν διαβατηρίων εἶνε τοιαύτη, ὥστε δὲν περιγράφεται. σχεδὸν εἰπεῖν, χρειάζεται αὐτοκρατορικὸς ἰραδές, διὰ ν' ἀπέλθῃ τις ἐντεῦθεν ἔστω καὶ δι' ἐμπορίαν. Τίνα λοιπὸν ἀπαιτοῦνται μέσα διὰ νὰ ὑπάγῃ τις δι' Ἀθήνας πρὸς σπουδὴν ἀφθονουσῶν παρ' ἡμῖν τῶν σχολῶν, ὑμεῖς θὰ εἰκάσητε εὐκόλως. ἀλλ' ἐάν φέρωνται προσκόμματα καὶ δὴ εὐλογοφανῆ παρὰ τῆς Σ<εβαστῆς> Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως, ἴσως τὸ τοιοῦτον ἐν μέρει συγχωρεῖται πλὴν ἡ διαγωγὴ τῶν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Προξενείῳ εἶνε ἀσύγγνωστος καθότι μολονότι παρεκάλεσα ἐπανειλημμένως καὶ προσωπικῶς καὶ διὰ προσώπων ἰσχυόντων καὶ δι' αὐτοῦ ἔτι τοῦ Ζαλόκωστα, καὶ ἐξήγησα τὸν σκοπὸν δι' ὃν ἀποστέλλεται εἰς Ἀθήνας ὁ νεανίσκος, πάλιν οἱ κύριοι προξενικοὶ ἔμειναν ἀνένδοτοι. δὲν ἐννοοῦν νὰ ἀντιληφθῶσι κατ' οὐδένα τρόπον τὴν ἀποστολήν των, σαλόνι καὶ προικοθηρία! ἰδοὺ τὸ στάδιόν των καὶ νὰ πλουτῶσιν εἰς βάρος τῶν πτωχευόντων ἐμπόρων, διαιωνίζοντες τὰς δίκας καὶ κλέπτοντες τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ἐνεργητικοῦ τοῦ πτωχεύσαντος ἐμπόρου. δι' ἐργασίαν ἐθνικὴν οὔτε ἰδέαν ἔχουν. Τὰ προξενεῖα ὅπως ἐργάζονται ἐν τῇ δούλῃ Ἑλλάδι εἶνε σχεδὸν ἄχρηστα δι' αὐτὸ καὶ ὁ ἔξω Ἕλλην ἂν δὲν θὰ ἔχαιρεν, ἀλλὰ καὶ δὲν θὰ ἐλυπεῖτο ἐπὶ τῇ καταργήσει αὐτῶν δύνασθε νὰ κάμητε χρῆσιν αὐτῶν εἰς τοὺς κύκλους τῶν πολιτικῶν φίλων σας· ἡ προξενικὴ ὑπηρεσία δὲν πρέπει ν' ἀνατίθηται εἰς τὸν τυχόντα*

---

* Πρῶτος γραμματέας τῆς Ἑλληνικῆς Πρεσβείας στὴν Κωνσταντινούπολη.

δικηγορίσκον, ἀλλ' εἰς ἄνθρωπον. «ἄνθρωπον ζητῶ» ἐφώνει ἀγορᾶς πληθούσης ὁ Διογένης καὶ εἶχεν δίκαιον.

Εὐτυχῶς ἐφάνη ἀπὸ μηχανῆς Θεός, ὁ πλοίαρχος τοῦ ἀτμοπλοίου Κουρτζῆ «Μυτιλήνη» κ. Γεώργιος Βελλιώτης ἀνὴρ πατριώτης μὲ ὅλην τὴν σημασίαν καὶ τὸν παραλαμβάνει μαζῆ του. ἀναχωρεῖ ἐντεῦθεν αὔριον τὴν πρωΐαν καὶ ἅμα φθάσῃ εἰς τὸν Πειραιᾶ θὰ τὸν στείλῃ εἰς Ἀθήνας μὲ κανένα ὑπάλληλον τοῦ ἀτμοπλοίου. ὁ νεανίας εἶνε λίαν αἰδήμων, δειλὸς καὶ ὡς χωριάτης δὲν ἔχει τὴν ἐλευθερίαν ν' ἀπαντᾷ καὶ ἀποκρίνηται μετ' εὐχερείας, πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι μητρική του γλῶσσα εἶναι ἡ ἀρμενικὴ καὶ συνεπῶς ἐν ἀρχῇ νὰ τῷ φανῶσιν ἐπιεικεῖς οἱ κ. καθηγηταί. Μὴ γνωρίζων τὸν κανονισμὸν τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, καὶ τὰ σχετικὰ περὶ ἀσπρορρούχων στρωμνῆς κλπ. ἄρθρα δὲν τὸν ἐφωδίασα μὲ τοιαῦτα· ἀναθέτω ὑμῖν τὴν φροντίδα ταύτην, ἀγγέλλων ὑμῖν ὅτι προθύμως θὰ ἀποστείλω πᾶσαν διὰ τοιαύτην ἀνάγκην ἀπαιτηθησομένην δαπάνην. ὁ μικρὸς παῖς ἐπώλησε πᾶν ὅ,τι εἶχεν ἐκ κληρονομίας καὶ ἔχει ἐν ποσὸν ἐξ εἴκοσι πέντε λιρῶν (τὸ ὅλον) παρὰ τῷ ἀδελφῷ μου, ὥστε ἐκ τούτου τοῦ ποσοῦ θ' ἀποστείλω ὑμῖν τὰ δαπανηθησόμενα ἅμα γράψητέ μοι.

Διὰ τὰ βιβλία τοῦ Συλλόγου σᾶς ἔγραψεν ὁ κ. Παχτῖκος, ὅστις μεταβὰς ἐν ἀπουσίᾳ μου παρὰ τῷ κ. Ζαλόκωστα ἐφρόντισεν ὅπως γραφῇ τῷ Ὑπουργείῳ πρὸς παράδοσιν τῶν βιβλίων τῷ Συλλόγῳ. Πιστεύω νὰ τὰ ἐλάβετε.

Ἐν σχέσει πρὸς τὸ τηλεγράφημα ὑμῶν περὶ τῶν διδασκάλων τῶν ἀποστελλομένων εἰς Κερασοῦντα σᾶς ἔγραψα ἤδη διὰ ταχυδρομικοῦ δελταρίου. μετέβην δηλαδὴ ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου Πανταλέοντος ἅμα τῇ ἐνταῦθα ἀφίξει του, πλὴν δὲν εὗρον οὐδένα τοιοῦτον. δὲν ἔκρινα ἀναγκαῖον νὰ σᾶς τηλεγραφήσω πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ ἀτμοπλοίου, διότι δὲν εἶχον ν' ἀπαντήσω τι. ὡσαύτως καὶ μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ ἀτμοπλοίου, ἄλλωστε σημειῶ ὑμῖν ὅτι μετὰ τὴν ἐπίδοσιν τοῦ τηλεγραφήματος ὑμῶν μὲ εἶχον ὑπὸ ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν ἐπί τινας ἡμέρας, διὸ καὶ ἐφοβήθην ν' ἀπαντήσω τηλεγραφικῶς. διερχόμεθα κρισίμους ἡμέρας, ἐπιβλεπόμεθα, φοβούμεθα καὶ τὴν σκιάν μας, ὁ θεὸς ἵλεως.

Πρὸς ἡσυχίαν μου ἅμα τῇ αἰσίᾳ ἀφίξει τοῦ νέου σᾶς παρακαλῶ νὰ μὲ γράψητε.

Ἐσωκλείω ὑμῖν τὰ ἔγγραφα, προτιμήσας νὰ τ' ἀποστείλω ταχυδρομικῶς, φοβούμενος μὴ ἀπολέσῃ αὐτὰ ὁ μικρός.

Θερμῶς ἐκφράζων ὑμῖν τὰς εὐχαριστήσεις τῆς κοινότητος Χουδίου, παρακαλῶ ὅπως δεχθῆτε καὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς βαθείας αὐτῶν εὐγνωμοσύνης

ἄνευ ἑτέρου τό γε νῦν ἀσπάζομαί σε ἥδιστα.

Σὸς

Γ. Πασχαλίδης

Ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 31ῃ Αὐγούστου 1898

Γ΄

Γ 35 ἀρ. πρωτ. 987

Σεβαστὲ καὶ ἀγαπητέ μοι κ. Μ. Εὐαγγελίδη

Εἰς Ἀθήνας

Τὴν ὑπὸ ἡμ. 20 λήξαντος φιλικήν σας ἐπιστολὴν ἔλαβον καὶ ὑπερευχαριστήθην δι' ὅσα φρονεῖτε καλὰ καὶ σὺν ὑμῖν οἱ ἐν τῇ Σχολῇ περὶ τοῦ μικροῦ Πασχαλίδου· ὅ,τι ὅμως ἔμαθον παρ' ἐκείνου, ἀφικομένου χθὲς τὴν πρωΐαν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ὑποτρόφους τοῦ Μικρασιατικοῦ Συλλόγου, τοὺς ἀποφοιτήσαντας ἤδη ἐκ τῆς Σχολῆς, μὲ ηὐχαρίστησεν ἔτι μᾶλλον καὶ μὲ συνεκίνησε μέχρι δακρύων. Νὰ ἀριστεύωσι καὶ νὰ βραβεύωνται διὰ τοῦ μοναδικοῦ βραβείου ἐπὶ δύο συνεχῆ ἔτη Μικρασιᾶται νέοι, τοῦτο καὶ παρήγορον εἶνε δι' ἡμᾶς πολὺ καὶ κολακευτικὸν ἐν γένει διὰ τοὺς Μικρασιάτας, ἐγκαλλώπισμα δὲ καὶ στέφανος ἀΐδιος τῆς κεφαλῆς ὑμῶν καὶ καύχημα ἰδιαιτέρως ὑμέτερον, καθόσον οὐ μόνον εἶσθε ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ καρδία καὶ τὰ νεῦρα καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ τοῦ Συλλόγου, ὅστις ἄνευ ὑμῶν ἀπὸ πολλοῦ δὲν θὰ ὑφίστατο, ἀλλὰ καὶ διότι κυρίως ἡ ἀρίστευσις τῶν νέων τούτων ὀφείλεται εἰς τὴν διηνεκῆ ὑμετέραν ἐπαγρύπνησιν ἐπί τε τοῦ ἤθους καὶ τῆς ἐπιμελείας τῶν ἐν λόγῳ νέων. Ἀποχωροῦντες ἐκ τῆς σχολῆς καὶ ἀποκομίζοντες σὺν τοῖς ὑψηλοῖς διδάγμασι καὶ τὰς ὑμετέρας πολυτιμοτάτας συμβουλὰς ἰδίᾳ δὲ ὑπόδειγμα τοῦ μέλλοντος βίου καὶ τῆς μελλούσης αὐτῶν δράσεως ἔχοντες τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν καὶ τὴν δρᾶσιν ὑμῶν δὲν δύνανται παρὰ νὰ ὦσι χρήσιμοι τῇ καθόλου πατρίδι. Πολλάκις συζητοῦντες ἐνταῦθα ἐν κύκλῳ φίλων εὖ φρονούντων περὶ τῆς σαπρίας τῶν καθ' ἡμᾶς ἐν τούτῳ μόνῳ ὁμοφωνοῦμεν: ὅτι ἂν ὑπῆρχον ἐν Τουρκίᾳ πεντήκοντα μόνον μαθηταὶ τοῦ Μαργαρίτου (ἤτοι τῆς Σχολῆς του, ὅπως λέγομεν ἡμεῖς) καὶ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν εἷς Πατριάρχης ὁ Μαργαρίτης, τὰ καθ' ἡμᾶς θὰ παρουσίαζον ὄψιν φαιδροτάτην, ἵνα μή τι ἄλλο εἴπωμεν. Ἀλλ' ἀφοῦ ἄλλως ἔδοξε καὶ δοκεῖ τῷ Παναγάθῳ οἰκτείροντες τοὺς διέποντας ἡμᾶς ἀρκούμεθα εἰς τὸ νὰ ἐλπίζωμεν φρονοῦντες ὅτι καὶ τοῦτο μέγα καλὸν δι' ἡμᾶς ὅτι ὑπάρχει εἷς Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης καὶ τὸ θαυμαστότατον καὶ ὑπερήδιστον εἶνε καὶ φίλος καὶ προστάτης ἡμῶν.

Ἐὰν λοιπὸν τοιαύτη εἶνε ἡ περὶ ἡμῶν γνώμη τῶν ἐνταῦθα φίλων καὶ λατρευτῶν σου, θὰ ἐννοήσῃς εὐκόλως ὁποία ὑπῆρξεν ἡ χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις αὐτῶν, ὅτε ἤκουσαν τὴν εὐφρόσυνον εἴδησιν τῶν ἀρραβώνων σου μετὰ τῆς ἐξαιρέτου δεσποινίδος Ρωκᾶ, ἣν ἐπειδὴ εἶχον εὐτυχήσει νὰ γνωρίσω ἐν Ἀθήναις ὢν καὶ κατὰ πάντα ἀξίαν σου θεωρῶν ὡς ἄλλην φιλοσοφοῦσαν καρδίαν καὶ τὸν κόσμον τοῦτον βλέπουσαν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀπόψεως οἵας καὶ σύ, χαίρων ἐβόησα: εὗρεν ὁ Φίλιππος τὸν Ναθαναήλ, ἀκαταλλήλως ὅλως παρῳδῶν τοῦτο, ἀλλὰ τί νὰ κάμω; Αὐτὸ ἦλθεν ἐπὶ τῆς γλώσσης μου τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἀνήγγειλεν ἡμῖν τοῦτο ὁ ἀγαπητὸς Κοῦζος.

Σφίγγω λοιπὸν τὰς χεῖρας ἀμφοτέρων μετὰ παλμῶν χαρᾶς ἀνεκφράστου καὶ δακρύων εἰς τοὺς ὀφθαλμούς (δὲν λέγω ὑπερβολήν, διότι δακρύω τὴν

στιγμὴν ταύτην) καὶ εὔχομαι καὶ εὔχομαι μαργαρίτας νὰ ἔχωμεν πολλοὺς μετ' οὐ πολύ.

Δὲν συνεχίζω πλέον, διότι δὲν εἶμαι κύριος τοῦ καλάμου μου καὶ ἐλησμόνησα ἂν εἶχόν τι νὰ γράψω.

Σᾶς ἀσπάζομαι ἥδιστα
ὅλως ὑμέτερος
Γ. Π. Πασχαλίδης

Ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 5 Ἰουλίου 1899

Φίλτατε συμπολῖτα καὶ σεβαστὲ φίλε κ. Μ. Εὐαγγελίδη,

Εἰς τοὺς ἐνταῦθα φίλους καὶ λατρευτάς σου, ὡς καλῶς λέγει ὁ κοινὸς φίλος κ. Γ. Πασχαλίδης ἀνήκων ἀναμφιβόλως καὶ ἐγώ, καθῆκον ἀπαραίτητον, νομίζω, νὰ σοὶ συγχαρῶ ἐκ καρδίας διὰ τοὺς ἀρραβῶνας σου μετὰ τῆς ἀξιολόγου καὶ σοβαρᾶς, ὡς με διαβεβαιοῖ ὁ ἰσάδελφός μου Γ. Κοῦζος, Δεσποινίδος Ρωκᾶ, πρὸς ἣν ὡς ἡμετέραν προσφιλῆ συμπολίτιδα, παρακαλῶ, νὰ προσφέρῃς τὰ εἰλικρινῆ συγχαρητήρια καὶ τὰ σέβη ἐμοῦ τε καὶ τῆς συζύγου μου μετὰ τῆς εὐχῆς, ὅπως ὡς τάχιον ἀξιωθῶμεν νὰ σφίγξωμεν ἐκ τοῦ πλησίον ἀμφοτέρων ὑμῶν τὰς χεῖρας.

Δέχθητε μετὰ τῶν συγχαρητηρίων μου καὶ τὰς ἐγκαρδίους προσρήσεις μου
Σὸς
; (ὑπογραφὴ δυσανάγνωστη)

Προσθήκη δευτέρα

Σήμερον τῇ πρωΐᾳ ἡ Σοφία μοι ἔλεγεν ὅτι περίεργος καὶ παράδοξος εἶνε ἡ σιωπὴ τοῦ κ. Μαργαρίτου.

Τὰ αὐτὰ κἀγὼ διὰ τῆς γραφίδος σοι ἐπαναλαμβάνω, ἀπορῶν διότι δὲν ἀπήντησας ἀκόμη εἰς τὴν ἀπὸ μηνὸς περίπου σταλεῖσαν ἐπιστολήν μου. Μήπως δὲν ἔλαβες αὐτήν; Μήπως ὁ καύσων σ' ἐμποδίζει νὰ κοπιάζῃς περισσότερον; Τί γίνεται ἡ Πλειάς*; Τί ὁ Αἰσχύλος μου; Ἡ διεύθυνσις τῆς* Πλειάδος *πῶς ἐννοεῖ νὰ διανέμῃ ἐνταῦθα τὰ φυλλάδια;*

Ἔγινε φροντὶς νὰ εὑρεθῇ τὸ περὶ Κυζίκου χειρόγραφόν μου;

Τὰς προσρήσεις μου τῇ μνηστῇ σου. Πότε ἔχομεν γάμον;

Ὁ σὸς
Δ.Γ.Μ.

Δ΄

Γ 70

Ἐν Κωνσταντινουπόλει 28 Μαΐου 1903

Σεβαστέ μοι κ. Εὐαγγελίδη

Προχθὲς ἔλαβον πάντα τὰ ἐπισταλέντα μοι ἔγγραφα τοῦ Συλλόγου, ὧν τὰ πρὸς τὸν κ. Πασχαλίδην, Ἀδελφότητα «Ὀρθοδοξία» καὶ κοινότητα Χουδίου ἔστειλα χθὲς ταχυδρομικῶς.

Ἐλυπήθην πολύ, διότι διὰ τὴν ὀρφανὴν μὲν ἀλλ' ἐπιμελῆ νεάνιδα οὐδὲν κατωρθώθη διὰ τὸ Ἀρσάκειον. Κατόπιν τῶν ἐν Μακεδονίᾳ βουλγαρικῶν γεγονότων καὶ ἐνεργειῶν ἐπερίμενον πατριωτικοτέρας σκέψεις ἀπὸ τοὺς κυρίους Συμβούλους, τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρείας. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι οἱ κύριοι οὗτοι ἀγρὸν ἠγόρασαν. Μὲ τὸ ποσὸν τῶν 70 δραχμῶν ἠδυνάμεθα βεβαίως καὶ εἰς τὸ ἐνταῦθα Ζάππειον νὰ εἰσαγάγωμεν τὴν ὀρφανὴν νέαν. Ἀλλὰ τότε οὐδὲν θὰ ἐχρεωστοῦμεν εἰς τὴν δῆθεν γενναιοδωρίαν τῶν κυρίων συμβούλων. Ἡ ἰδιαιτέρα πατρίς μου ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκην 3-4 νηπιαγωγείων εἰς διαφόρους κεντρικὰς συνοικίας αὐτῆς, ἀλλὰ στερεῖται τῶν πρὸς τοῦτο μέσων. Καὶ ἂν λοιπὸν ὑπῆρχε γενναιόδωρός τις ὁμογενὴς ἢ καὶ ὁμογενεῖς συμπατριῶται τὸ χρῆμα αὐτῶν θὰ συνιστῶμεν θερμῶς πρὸς ἵδρυσιν νηπιαγωγείων. Ἀλλὰ δυστυχῶς σπανίζουσι ἢ καὶ δὲν ὑπάρχουν καθόλου τοιοῦτοι συμπολῖται, ἔδει λοιπὸν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει νὰ εἴχομεν τὴν πρόθυμον ἀρωγὴν τοῦ Ἀρσακείου, ἀλλὰ δυστυχῶς φαίνεται ὅτι ἀπὸ τὰς κεφαλὰς τῶν διεπόντων ἐλλείπει τὸ γενικὸν ἐθνικὸν πνεῦμα. Πρὸς θεοῦ μὴ τοὺς ἀφήνετε ἡσύχους, κρούσατε τὰς θύρας των ὅσον ἠμπορεῖτε ἰσχυρὰ διὰ τὰς ἀπολύτους ἐκπαιδευτικὰς ἀνάγκας τῆς Μικρᾶς μας Ἀσίας. Εἶνε ἐγκληματικὴ ἡ ἐθνικὴ ἀπάθεια αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Σύλλογος πρέπει νὰ γίνῃ κουνούπι καὶ ἂν μηδὲν κατορθώσῃ, ἂς μὴν τοὺς ἀφήσῃ τοὐλάχιστον νὰ κοιμηθοῦν. Δὲν ἠμπορεῖτε νὰ φαντασθῆτε μὲ τί πόνον γράφω τὰς ὀλίγας μου ταύτας γραμμάς, ὅταν ἀναλογίζωμαι τὰς φοβερὰς ἐπὶ πατριωτικῆς γῆς διενεργουμένας κατακτήσεις τῶν ξένων σχολῶν καὶ θρησκευτικῶν προπαγανδῶν καὶ τὴν ἀναλγησίαν καὶ ἀδιαφορίαν ἀφ' ἑτέρου τῶν ἑλλήνων πατριωτῶν τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος.

Πρὸς Θεοῦ! κεντήσατέ τους καὶ μὴ τοὺς ἀφήνετε νὰ κοιμηθοῦν. Διδάξατέ τους νὰ σεβασθοῦν τὰ 4 ἑκατομμύρια τῶν ξενοφώνων ὀρθοδόξων ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς μας Ἀσίας. Οὔτε ὅπλα ζητοῦμεν παρ' αὐτῶν, οὔτε φυσίγγια, οὔτε πλοῖα καὶ πολεμικὰ σκάφη πρὸς ὑπεράσπισίν μας, ἀλλ' οὔτε καὶ ἀφειδῆ χρήματα· ἀλλ' ἁπλούστατα ζητοῦμεν μερικοὺς ξενοφώνους νέους καὶ νεάνιδας νὰ φιλοξενῶσιν οὐχὶ εἰς τὰ ἰδιωτικά των σπίτια, ἀλλὰ εἰς τὰ εὐαγῆ ἐκπαιδευτικὰ καθιδρύματα, τὰ ὁποῖα πρὸς ἐθνικοὺς ἀνίδρυσαν σκοποὺς φιλογενῆ τέκνα τῆς Μεγάλης Πατρίδος. Ὁ Σύλλογος λοιπὸν μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις τῶν πνευμόνων του ἂς διαμαρτυρηθῇ διὰ τὴν ἐγκληματικὴν ἀπάθειαν καὶ ἀναλγησίαν τῶν διεπόντων τὰ ἐθνικὰ ταῦτα καθιδρύματα, τὰ ὁποῖα τόσον στενὰ καὶ μὲ τόσον τοπικὸν χρῶμα περιέβαλον μικρόνοες πατριῶται.

Μὲ ηὐχαρίστησε πολὺ ἡ εἴδησις, ὅτι ὁ ἐκ Χουδίου ὑπότροφος Πασχαλίδης θὰ διαπρέψῃ ἐφέτος. ἔχομεν τὴν εὐχάριστον εἴδησιν νὰ σᾶς ἀναγγείλωμεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ Σχολῇ ὑπότροφοι δύο συμπατριῶται μου διακρίνονται διὰ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ χρηστότητα μεταξὺ τῶν πολλῶν συμμαθητῶν των.

Ἐγκλείστως εὑρίσκετε καὶ μίαν ἀλληλογραφίαν μου διὰ τὰ σχολεῖα τῆς πατρίδος μου Ὀρτάκιοϊ.

Νῦν ὅτι αἱ ἑλληνοτουρκικαὶ ἐν γένει σχέσεις εὑρίσκονται εἰς τόσην εὐάρεστον κατάστασιν ἐπίκαιρον θεωρῶ τὴν στιγμήν, ὅπως ὁ Σύλλογος ἐντείνῃ ἐλευθεριώτερον τὰς δυνάμεις του. Τοιαύτην καλὴν εὐκαιρίαν δὲν θὰ ἐπιτύχωμεν καὶ ἄλλην. Πρέπει νὰ διαδοθῇ εἰς τοὺς τουρκικοὺς πρὸ πάντων κύκλους, καταπολεμοῦντες τὰς ξένας προπαγάνδας οὐ μόνον ἑαυτοὺς περισώζομεν ἀλλὰ ἐξυπηρετοῦμεν καὶ αὐτὰ τὰ ἀληθῆ συμφέροντα τῆς Τουρκίας. Ὑπὸ τοιαύτην πολὺ περιωρισμένην, ἐννοεῖται, καὶ στενὴν ἔννοιαν ἐπειράθην νὰ γράψω κάτι τι εἰς τὸν «Ταχυδρόμον» ἀλλὰ τὸ ὀξυδερκὲς βλέμμα τοῦ ἀθλίου λογοκριτοῦ διέκρινε καὶ διὰ τοῦτο ἀπηγορεύθη ἡ δημοσίευσις. Εἰς τὰ φύλλα ὅμως τῶν Ἀθηνῶν πρέπει συχνὰ νὰ γράφωνται τοιαῦτα ἄρθρα.

Εἶμαι βεβαιότατος, ὅτι ἀρίστην ἐντύπωσιν θὰ διεγείρωσιν τὰ διὰ τὴν Βιθυνίαν ἔγγραφα τοῦ Συλλόγου.

Πειρώμεθα τὸν ἑλληνισμὸν τῆς Μ. Ἀσίας νὰ καταδείξωμεν καὶ διὰ τῶν δημοτικῶν αὐτῆς τραγουδίων. Εἰς τοὺς γνωστούς μοι μουσικοὺς κύκλους τοῦ Μονάχου ἔπεμψα καὶ θὰ πέμψω μεγάλης ἱστορικῆς σημασίας ᾄσματα οὐ μόνον ἑλληνιστὶ ἀδόμενα, ἀλλὰ καὶ τουρκιστὶ *ἐν ἑλληνικῇ ὅμως ἐννοίᾳ. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἐς ἄλλοτε.*

Χαίρετέ μοι!

Ὅλως ὑμέτερος
Γεώργιος Πασχαλίδης